

Universitat de Torí

Alfio Mastropaolo

Vida, glòria, passió, mort -i difícil resurrecció- del centrisme a Itàlia*

El procés de constitució d'una nova força de centre esquerra a Itàlia s'està configurant com un dels fets protagonistes de l'etapa post-Berlusconi. Després d'un període protagonitzat per un increment de la polarització i el dualisme, la voluntat de la Margherita i els DS de crear el Partito Democratico respon a l'intent –expressat per Prodi en diverses ocasions– de recuperar la senda d'una autèntica centralitat política. Una centralitat que té arrels molt remotes en el cas italià, i en la que tant el pensament liberal com el socialista i més especialment el demòcratacristià, hi han jugat un paper històric i hi ha tingut una influència molt determinants. Les raons de fons d'aquesta operació, per tant, no rau en només en l'estratègia política immediata ni són conseqüència de les necessitats imposades pel sistema electoral actual. Ben altrament, per entendre alguns esdeveniments de la Itàlia d'avui i preveure les seves possibilitats d'èxit, cal tenir presents els fets i les dinàmiques històriques que han arribat a definir els grans eixos de cultura política italiana. L'autor d'aquest amplíssim –però necessari– article ens aproxima als orígens i a la complexa evolució del pensament centrista a Itàlia.

1. El centrisme i el prejudici dualista

Segons l'estereotip més difós i més clàssic, els règims representatius es divideixen en dos. De la Revolució Francesa ençà, l'espai polític es defineix com un *continuum* que va de dreta a esquerra. Com expliquen els llibres d'història,

---

* Article presentat a la Political Studies Association Conference, d'abril de 2006

ja abans de la Glorious Revolution, una dialèctica bipolar –que aviat va resultar paradigmàtica, també a partir del cas americà– animava la dialèctica parlamentària britànica. Per tant, només és respectable aquell règim parlamentari en què s'oposen dos partits o dues coalicions diferents: l'un governa, l'altre controla i es prepara per governar; i el que governa ha d'estar preparat per deixar el seu lloc i aclarir-se en l'oposició.

Bàsicament, els règims representatius, els liberals i després els democràtics, són objecte –o víctimes– d'un obstinat prejudici dualista. L'èxit del prejudici, que no és difícil d'explicar, es basa en la seva simplicitat. Si els règims representatius no són més que una tècnica per dirigir els conflictes pacíficament, els conflictes tendeixen a ser sempre duals. Hi ha conflictes de tots contra tots, però són casos poc freqüents, que o bé es reorganitzen al voltant d'una línia d'enfrontament única i senzilla, o bé es descomponen en una pluralitat d'enfrontaments de dos. Sigui com sigui, la *reductio ad duem* és la representació més òbvia de qualsevol conflicte.

Naturalment, el prejudici dualista té més èxit justament allà on no hi ha dualisme. En els casos en què dialèctiques més complexes animen el règim parlamentari, de seguida sorgeix algun admirador del dualisme que fins i tot troba prou justificació a un sentiment antiparlamentari menys confessable en el bipartidisme absent, com és el cas de Gaetano Mosca. Tot i que, en cap cas, no forma part d'aquesta categoria, entre les moltes víctimes il·lustres del prejudici dualista es troba també, durant la segona postguerra, el conegut polítològ francès –com a mínim fins als anys setanta– Maurice Duverger, que l'any 1964 havia publicat a *Revue Française de Science Politique* un assaig amb el títol «L'éternel marais. Essai sur le centrisme français». Tres anys després, l'assaig, que desenvolupava una idea plantejada en el cèlebre llibre que dedica Duverger als partits polítics, s'acabaria convertint en un llibre –*La démocratie sans peuple*– que volia aportar una legitimació científica explícita a la *démocràcia dualista* que s'anava delineant després que De Gaulle hagués reescrit la Constitució i hagués donat vida, així, a la Cinquena República.

L'assaig de Duverger era fortament polèmic quant a la història de la política francesa, que, travessada per divisions massa aspres de la revolució ençà, s'hauria confiat al predomini del centre, és a dir, del *pantà*. Motiu d'immobilitat, inestabilitat i ineficiència, el centrisme francès era, doncs, un mal per a la democràcia. És més, en perpetrava l'expropiació en perjudici del poble,

que es veia obligat a delegar el Govern del país en la «dictadura parlamentària» –segons la cèlebre definició de De Gaulle– i en les maniobres dels partits. La *democràcia dualista*, en canvi, hauria permès que els electors triessin directament qui els hauria governat, amb efectes òbviament positius per a la direcció de la cosa pública. Arguments com aquests, sobre les inimitables virtuts del dualisme, ja s’havien sentit en el passat. Es pot imaginar que se n’haurien hagut de tornar a sentir a la Itàlia republicana, que pràcticament des de la seva fundació havia estat governada per una coalició de centre, corroïda al mateix temps per implacables anhels dualistes que, tanmateix, haurien trobat força dificultats –i moltíssim temps– per ésser satisfets.

El prejudici dualista dominava, per exemple, en els apassionats editorials en el *Corriere della Sera* d’un jurista liberal –de dretes– com Giuseppe Maranini, extremadament crític amb el caire que havien pres els esdeveniments polítics de la democràcia republicana. I tornava a proposar el mateix prejudici amb tons bastant més indiferents –i més aviat científics– Giovanni Sartori, que distingia tres tipus fonamentals en la seva tipologia dels sistemes de partit –que havia començat a elaborar l’any 1961–: el bipartidisme, el pluralisme moderat –o dinàmica bipolar– i el multipartidisme extrem i polaritzat. Per a Sartori, els primers dos tipus havien de considerar-se virtuoses: els moderats dominaven la dialèctica política, i el tret fonamental del sistema era la convergència envers el centre. El tercer tipus, en canvi, era execrablement defectuós: el distanciament ideològic que afligia el sistema dels partits sobrecarregava el centre de responsabilitat, el lacerava i el feia ineficient.

Òbviament, darrere d’un prejudici dualista similar albergaven profundes idiosincràcies polítiques: especialment pel que fa al Partit Comunista Italià (PCI), considerat responsable del distanciament ideològic de la política italiana. N’aconseguia com a remei –imposat en termes explícits per Maranini i en forma més al·lusiva per Sartori– la indicació de modificar la llei electoral per permetre a la Democràcia Cristiana (DC) una majoria prou àmplia com per governar sense patir condicionaments de cap tipus. Si no fos que, com sol passar, allò que alguns consideren defectes, per a d’altres són, sens dubte, virtuts. El prejudici dualista ha dominat amb diferència, tot i que, en algun cas no massa excepcional, s’ha aconseguit capgirar-lo. Aquesta reversibilitat de la història es fa evident ja amb la definició alternativa oposada a la de *marais* (pantà), encunyada ja a l’època de la revolució. Si algú evocava el pantà, les aigües estan-

caades i la putrefacció que les acompanya, més encoratjadora era la definició de *plaine* (planura), contraposada a les aspreses de la muntanya, igual que és tranquil·litzant la definició clàssica del «centre» polític no ja com a espai restant –i no natural, segons Duverger i els seus successors, en relació amb la divisió «natural» entre dreta i esquerra– en l'esfera política, sinó com a espai de reflexió i síntesi entre els oposats, com a espai de moderació, que després de la revolució de 1830 s'arribarà a convertir en l'elogi del *juste milieu* (terme mitjà).

També a Itàlia es pot trobar algun elogi al centrisme, especialment en un llibre de Paolo Farneti, aparegut també en anglès, que valorava subtilment la propensió al pragmatisme de la classe política italiana i la seva capacitat d'equilibrar les empentes polaritzants i centrífugues temudes per Sartori. Dels anys seixanta ençà, aquestes últimes havien estat equilibrades per empentes centrípetes no menys vigoroses, en virtut de les quals l'àrea de centre s'havia enfortit en gran mesura. La incompatibilitat ideològica entre els partits constituïa un incentiu per discrepar, així com ho era l'oportunitat de proposar imatges superposables a un electorat ja de per si fragmentat. En compensació, l'ambició d'accedir al mercat dels recursos de govern incitava, en tot cas, els partits extrems a apropar-se al centre. Mentre que, per la seva part, s'incentivava els partits del centre a atraure'ls, a més de per revifar una majoria perennement en crisi ja només pels litigis entre els seus components, també per mantenir el control dels propis recursos. Així, després que el centrisme degasperia hagués englobat els partits laics, el centre esquerra va intervenir i, per tant, es va afegir l'experiment del *compromís històric*, que el PCI finalment introduiria en la majoria.

Dit això, si deixem de banda prejudicis i disquisicions acadèmiques i anem als fets, el fet més important –a costa de faltar al respecte als *fans* de l'especificitat italiana– és que, tret de la Gran Bretanya, els grans règims representatius continentals –França, Alemanya i Itàlia– ignoren la dialèctica dualista fins a la segona postguerra i se centren, en canvi, en el centre. Alemanya arribarà al dualisme després del conflicte mundial, França després del 1958 –però la primera alternança no succeirà fins l'any 1980–, i Itàlia l'aconsegueix en el recent 1994. Això vol dir que allò que podem denominar *centrisme* no és menys natural que el bipartidisme. Per centrisme entenem justament la fórmula política per la qual el govern se sosté en el parlament grà-

La definició clàssica del «centre» per part de Duverger parla d'espai de moderació i de síntesi entre oposats

cies a la confiança convergent dels moderats de dreta i d'esquerra, que sovint es defineixen directament de centre.

La paraula entra en circulació a Itàlia després del 1947, quan De Gasperi constitueix el seu primer govern que exclou els comunistes i els socialistes. L'intent va ser inicialment elogiós. Es volia oblidar definitivament el feixisme, es dissolien les fatigoses convivències del postfeixisme i, per tant, dels governs d'unitat antifeixista, on els partits moderats s'havien vist obligats a conviure amb els partits revolucionaris, i s'entrava en una etapa nova, marcada per la trobada entre forces polítiques més homogènies i contràries a tot extremisme. Els governs centristes exclòien simètricament la dreta feixista i monàrquica i l'esquerra comunista i socialista, i reunien sota el lideratge de la DC, els republicans, els socialdemòcrates i els liberals.

Però un acord entre els moderats d'aquest tipus no era cap novetat per a l'impuls polític italià. Si per a Duverger el centrisme era l'*originalitat principal* de la política francesa i es remuntava fins i tot al Termidor i al Directori,

El centrisme es basa en la confiança convergent dels moderats de dreta i d'esquerra

el centrisme italià també presumeix d'una noblesa –o ignomínia– més aviat, antiga. S'inicia ja amb Cavour, representant del partit anomenat *Dreta*, que el 1851 assolí la direcció del Govern del regne de Sardenya, i estipulava un acord –més aviat, arribava a un «enllaç»– amb Rattazzi, representant de l'esquerra moderada. De forma

molt senzilla, l'objectiu de Cavour consistia a reforçar les bases parlamentàries del seu Govern, marginar la dreta clerical i contenir al mateix temps les ingerències polítiques de la corona.

Nascut el regne d'Itàlia, després dels resultats de la Segona Guerra d'Independència i de l'Expedició dels Mil a les Dues Sicílies –i desaparegut el Gran Compte–, del 1861 al 1876 la Itàlia unida serà governada així per la dreta, però per la seva part moderada i no sense el suport, tot i que fluctuant, de la part més moderada de l'esquerra. L'any 1876, després del que es va conèixer com a *revolució parlamentària*, l'esquerra succeirà la dreta en la direcció del país, però els governs de l'esquerra es caracteritzaran encara més marcadament per la recerca d'un equilibri centrista, marginaran els seus propis extrems i mantindran converses amb la dreta. Des del 1882 –el cap del Govern és Depretis– s'aplica especialment la fórmula del *transformisme*, que no és una altra cosa que el centrisme. Entès com a funesta pensió de les

forces polítiques a confondre's i a colludir, a partir de càlculs de conveniència oportunistes, associats inextricablement a la distribució de prebendes *clientelistes*, el transformisme, considerat causa de greu perjudici de la funcionalitat del règim parlamentari, i carregat de conseqüències també quant a decadència moral de la vida pública, era en realitat una pràctica habitual en gran part dels règims parlamentaris de l'època. Si es pensa bé, la missió del Parlament era justament actuar com a màquina d'integració, no massa condicionada per les pertinences de partit, d'altra banda bastant poc vinculants, ja que els partits de l'època eren partits fonamentalment parlamentaris –per recuperar una altra fórmula de Duverger– amb una taxa d'ideologia molt reduïda.

**La paraula «centre»
entra en circulació a
Itàlia després del 1947,
amb De Gasperi**

Com tothom sap, el transformisme és des de llavors una de les injúries de més èxit en el lèxic polític italià. Els intents de Depretis eren, però, força pràctics. La dreta, malgrat les seves amplituds, era un partit predominantment piemontès, amb alguna robusta ramificació toscana i, en tot cas, septentrional. Durant els anys de l'oposició, l'esquerra s'havia arrelat sobretot en el sud d'Itàlia, d'altra banda, entre les classes terratinents i l'aristocràcia. El transformisme servia únicament per tornar a barrejar les cartes, recompondre una classe dirigent nacional en el Parlament, excloent-ne la dreta extrema, més tancada al canvi, i l'esquerra més disponible a ràpides obertures democràtiques.

Eren molt banals també les relacions *clientelistes* associades al transformisme. Les relacions d'aquest gènere també estaven vigents en tots els règims parlamentaris, en què el vot constituïa un recurs d'alta estima per renovar les jerarquies socials i accedir als vèrtexs del sistema polític, o a través dels quals les jerarquies que havien sobreviscut a l'Antic Règim volien garantir la seva supervivència. Certament, la teoria de la representació es nodria de les prescripcions de Burke i de Sieyes i prohibia rigorosament el mandat imperatiu, les instruccions dels electors als electes i favors fets per aquests últims als primers. Però era només la teoria. Els americans, més pragmàtics, han promogut el *clientelisme* a *constituency service*. Introduïdes les eleccions com a tècnica de reclutament del personal polític, és realista imaginar alguna relació d'intercanvi entre candidats i electors, encara que també és previsible –i la cultura política, igual que l'enginyeria institucional, es pot influir en aquest

sentit– un discret estrabisme en el comportament dels electes, que els permeti conciliar una determinada tutela –inevitable– dels interessos particulars i locals amb l’atenció per l’interès general.

Oferiria una valoració falaguera de la Itàlia liberal –transformisme, clientelisme i centrisme inclosos– Benedetto Croce, el qual, tan bon punt va arribar al poder el feixisme, es va decidir a reconèixer les modestes virtuts, tot i que no insignificants, d’aquella Itàlia transformista i centrista, el deure fonamental de la qual –complert feliçment, com es recordarà– havia consistit a preservar i consolidar la recent, i gràcil, unitat del país, no sense també dur a terme alguns passos en direcció a la democràcia. El problema és que el judici positiu de Croce abastava només coses fetes –o quan el dany era ja inevitable i ja no servia per equilibrar el fortíssim i persistent corrent polític *antiparlamentari* que des dels anys setanta havia donat mostres al règim parlamentari d’andanades letals. Havien començat Gaetano Mosca, Pasquale Turiello, Pietro Ellero, Luigi Palma, però en la primera dècada del nou segle, quan el centrisme de Giolitti obtindrà els resultats més positius, aquell corrent, encreuat amb el nacionalisme, aplanarà el camí cap a la dictadura.

Pel que fa a la resta, el transformisme no era en absolut immobiliista. De fet, en ocasions –més aviat freqüents– els governs queien i les majories es reconstituïen i es tornaven a compactar. I sovint es registraven variants en les majories, pel fet que un grup –parlar de partits seria massa vinculant– en sortia i un altre hi entrava, sense perjudici de la convergència entre dreta i esquerra. El transformisme va servir sobretot, però, per ampliar les classes dirigents, per incloure noves forces, per corresponsabilitzar-les del Govern del país, òbviament reforçant l’Estat i el règim parlamentari. Tot això, però, no va ser suficient per a l’activitat de denigració dirigida per l’antiparlamentarisme, que ja des dels anys vuitanta havia començat a posar sobre la taula –la història rarament ofereix reformes esglaiadores– el tema de la reforma institucional i d’un lideratge fort, resolut, a l’altura dels problemes nacionals.

Certament, la industrialització era ja imminent. El 1892 es fundaria el Partit Socialista, es manifestaven també les primeres lluites socials i no és gaire sorprenent el fet que alguns entorns –no necessàriament els més reaccionaris, Crispi era un home de l’esquerra, partidari convençut d’importants reformes socials i polítiques– nodrissin la temptació de recórrer a mesures dràstiques. Però el fet de presentar el Parlament com un indret de vicis,

corrupció i privilegis, de mercadeigs ocults i palesos, de discussions llarguísimes i inútils, s'adequava a aquell disseny que durant alguns anys –des del segon Govern Crispi, entre el 1893 i el 1896 fins al 1898– seria perseguit, amb determinació, i més aviat sanguinàriament, amb diferents intents i en tot cas sense gaire èxit. Allò que aflora en el difícil canvi de segle és, però, l'autèntic *segon partit* italià, la subversió de la dreta. Es tornarà a fer sentir alguns anys després, però mentrestant, el Govern Zanardelli restableix el funcionament ordinari del centrisme i obre el camí a aquell que serà el mestre de les maniobres transformistes i centristes, Giolitti, que aconseguirà atraure a poc a poc en l'àmbit de govern –al preu d'alguna divisió entre ells– els radicals, els republicans, els socialistes i, fins i tot, els catòlics.

**El centrisme de Giolitti
aconseguí introduir el
sufragi universal el 1911**

Estem, doncs, en la primera dècada del segle, el *take-off* s'ha efectuat i els canvis que envesteixen el país són profunds i tumultuosos. El centrisme de Giolitti –i de qui el succeeix provisionalment durant quinze anys– permet, però, dirigir-los sense exhibicions de força, amb mediacions sovint complicades, però de forma eficaç, almenys fins que Giolitti no decideix acaronar el nacionalisme –genèticament entrelligat amb l'antiparlamentarisme– i es llança a la feta de Líbia. Itàlia enfila el vessant que portarà a les *radiants jornades de maig* i a aquell autèntic cop d'estat amb el qual Itàlia, després del Pacte de Londres, decidí entrar en guerra. A més, el centrisme havia coagulat egrègiament els moderats i aïllat els extrems, governava l'inici del desenvolupament i ampliava les bases de legitimitat de l'Estat. El centrisme de Giolitti aconseguirà fins i tot introduir el sufragi universal el 1911. Però no resistirà l'impacte de la guerra, a la qual Giolitti s'havia oposat de totes formes i que, com sabem, serà despietada amb totes les grans democràcies europees. Cauen totes, França inclosa, tot i que d'acció retardada, amb una única excepció, la britànica, encara que Anglaterra perd bastant autoritat.

Canviar el pas, des de la política dels notables a la de les masses, no és gens fàcil per a cap de les parts. A Itàlia ni tan sols és fàcil reconstituir un equilibri centrista. On és el centre en un parlament en què socialistes i catòlics ocupen la meitat dels escons, on els catòlics són un partit totalment nou, ben organitzat i combatiu, moderat per molts crítics, però no als ulls de la classe política liberal i, finalment, d'aquell gran pragmàtic que va ser Giolitti? No cal gaire. Un moment, que no sigui brevíssim, de desorientació de la classe polí-

tica liberal, una societat mobilitzada –els operaris ocupen les fàbriques, els pagesos les terres, la petita burgesia desmobilitzada i privada d'aquell pessic d'autoritat que li conferien les insígnies d'oficial s'excita i es torna violenta en nom de l'ordre– una situació econòmica difícil, un exèrcit conservador que es farà còmplice del feixisme, un sobirà palesament covard i vet aquí que el col·lapse entra en escena. És el col·lapse profetitzat –i volgut– per l'antiparlamentarisme i pel nacionalisme, a sobre del qual espargirà després les seves llàgrimes Gaetano Mosca. La paradoxa és que el feixisme es fa passar com a solució intermèdia entre socialisme –i comunisme– i liberalisme, i es disfressa de centre per reunificar els italians.

2. El centrisme democristià

En resum. Arribats a aquest punt es pot dir que són dues les formes en què han estat governats els italians fins al segon conflicte mundial: l'acord entre els moderats i la subversió de la dreta, sovint crescuda en el propi si dels moderats i encoratjada per ells mateixos. També ho podrem explicar en aquests termes, tenint-ne en compte la simplificació: les classes superiors italianes s'han dividit històricament en dos partits, un de propens a refu-

**El feixisme es disfressà
de centre per reunificar
els italians**

giar-se al voltant de la seva superioritat i dels seus privilegis, recurrent quan calia a les mesures dràstiques, i l'altre partit, propens al compromís, a ampliar les bases del consens, a «integrar» progressivament noves classes implicant-les en el Govern del país i duent a terme polítiques de

distribució envers elles. L'amenaça del primer partit obstaculitza l'acció del segon que, per sort, és responsable del Govern amb més freqüència. Entre Giolitti i Crispi va guanyar, a la llarga, l'estadista piemontès. Però el fantasma del seu antagonista sicilià no va deixar mai de sotjar-lo. Vet aquí perquè la inclusió de les classes inferiors va ser tan lenta a Itàlia, i va suscitar una àmplia intolerància i va alimentar aquest tarannà radical que el primer partit –és a dir, la subversió de la dreta– evoca per justificar la seva existència. Per la resta es tracta del mateix tarannà que explica l'èxit del socialisme revolucionari, així com del Partit Comunista en la segona postguerra. Els excomunistes semblen haver-ho oblidat. Però el comunisme a l'Europa occidental només ha florit en aquells països en què la integració del moviment obrer s'ha dut a terme amb més dificultats.

Un problema afegit es troba en el fet que els moderats sovint cometen el gravíssim error de flirtejar amb la subversió, recuperant de vegades alguns temes, intentant utilitzar-la d'altres. Excepte tornar a proposar la seva equidistància després. En tot cas, així van les coses a Itàlia i així continuaran anant durant la segona postguerra, un cop caigut el feixisme, quan es demanarà a la DC que faci el paper del protagonista. I, en efecte, la DC és la protagonista ideal d'una estratègia centrista, gràcies a la qual els catòlics recuperen l'espai que els correspon en la vida política nacional. Itàlia és, agradi o no, un país catòlic, i la secessió dels catòlics després de la Unitat no havia estat un esdeveniment secundari. Que en un país encara poc industrialitzat i no secularitzat sorgís un partit catòlic era, per tant, obvi. Com també era força obvi que es col·loqués en el centre de l'arc polític. Zentrum era el nom, en absolut casual, del partit catòlic a l'Alemanya de Weimar. Enderrocat el feixisme, entre liberalisme i socialisme –variant comunista inclosa–, els catòlics podien acomodar-se a meitat de camí. Els interessava l'economia de mercat, però no menyspreaven en absolut la intervenció estatal, al contrari, n'eren partidaris convençuts; no eren igualitaris, però s'inclinaven per mesures redistributives adequades per reduir les desigualtats socials; quant al liberalisme polític, si l'Església s'hi havia oposat tant de temps, quedava clar que el partit catòlic de Sturzo i De Gasperi n'havia après la lliçó.

Pel que fa al passat, l'avantatge que ofería la DC era que ja no es tractava d'una agrupació efímera de notables, sinó de tot un partit, amb una estructura organitzativa àmplia, ramificada i poderosa, amb una classe dirigent preparada de forma adequada entre les files de l'Acció Catòlica, amb una cultura política sòlida i la disponibilitat d'afrontar amb criteris nous els problemes que presentava la segona meitat del segle xx. El centrisme democristià aconsegueix durar, per tant, gairebé mig segle, encara que sigui amb força adaptacions.

Són, com a mínim, quatre les fases en què es pot subdividir la història de la República fins als anys noranta. La primera és la del mateix centrisme. Així s'anomena, diuen, la coalició creada per De Gasperi el 1947 i que va sobreviure fins al 1960. La segona fase és la del centreesquerra, exceptuant els liberals, s'hi integra el Partit Socialista. A finals dels anys setanta, en canvi, s'assoleix l'intent d'integrar-hi fins i tot el Partit Comunista, però no queda clar

La DC es va constituir en protagonista d'una estratègia centrista

que es pugui parlar de centrisme en aquest cas. Tornarà a aparèixer, en canvi, el 1979, amb els governs Cossiga i Spadolini, que mantenen a la coalició els socialistes i recuperen els liberals. Però ara la lògica de funcionament del sistema ha canviat i necessita un raonament *ad hoc*.

En tot cas, anem per parts. Sobre el centrisme degasperità –i postdegasperità– no hi hauria d’haver cap dubte. Tampoc no n’hauria d’haver ni tan sols sobre el centreesquerra, que va exigir al Partit Socialista de Nenni multitud de credencials de democràticitat i de moderació abans de substituir el Partit Liberal. I, després de tot, centrisme també és el que es va conèixer com a *pentapartit*, que governa el país entre el 1979 i el 1992, caracteritzat més que per la copresència de liberals i socialistes, per l’assumpció de la direcció del Govern també per part de líders dels partits menors: Spadolini i Craxi. En aquells anys es diu que es tracta de la fi de l’hegemonia democristiana, però no del centrisme, ja que persisteix, encara que amb notable atenuacions, la clàusula de l’exclusió en relació amb el PCI. Persisteix, i l’exclou del Govern, però ha caigut, al seu torn, en l’explicació que molts fan dels esdeveniments polítics italians, que són l’explicació «associativa» per la qual l’enfrontament entre DC i PCI era

**El centrisme democristià
aconsegueix durar
gairebé mig segle amb
força adaptacions**

només aparença, però que per sota d’això, a l’ombra, ja a partir del 1947, els dos partits majoritaris s’havien repartit l’escena i el poder: l’un, gràcies al monopoli –total o pràcticament total– del Govern i l’altre, gràcies al monopoli –total o pràcticament total– de l’oposició.

Que aquesta història sigui certa encara s’ha de demostrar. Mentrestant no hi ha necessitat de demostrar com s’adequava això a un disseny polític, el de redimensionar els dos partits més importants, de sostreure a ambdós els monopolis corresponents i d’alternar la DC en la direcció del país. Amb això no es vol dir que DC i PCI no hagin tingut un paper prominent. Hagués estat difícil que no fos així, amb el consens de tres quartes parts dels electors. Però no és necessari suposar cap tèrbola complicitat per compartir la tesis del *bipartidisme imperfecte* que avançava Giorgio Galli en l’inici del centreesquerra, que constatava, entre altres coses, que dreta i esquerra no s’havien desenvolupat de la mateixa forma durant la postguerra. El terme *dreta* havia estat deslegítimat pel feixisme, a banda de per la fallida de la Itàlia liberal i, en conseqüència, tot i que sense excloure en absolut l’existència d’un vigorós esperit centrista, el centre era també una forma amb la qual la dreta

es representava vestint en part semblances democristianes. Atrofiada la dreta, quedava, doncs, el bipartidisme *imperfecte* que, segons la reflexió de Galli, no implicava en cap cas aquelles connivències que s'han volgut imaginar algun any després.

En efecte, la història republicana es pot explicar d'una forma totalment diferent i, com a mínim, igualment plausible. Per exemple, es pot començar dient que el centrisme ha tingut èxit. Marginada la dreta neofeixista, superada l'etapa més dura de la guerra freda, a poc a poc entre els altres partits, que junts havien combatut el feixisme i redactat la Constitució, s'havien establert relacions de respecte recíproc, com convé –si no se cedeix a la *dietrologia*– en una democràcia ben educada. És cert que el Partit Comunista estava exclòs del Govern. Però, en qualsevol cas, els seus competidors guanyaven correctament les eleccions i, després de les eleccions, consideraven més convenient aliar-se entre ells. A Itàlia no hi ha hagut mai una majoria d'esquerra. Encara que socialistes, socialdemòcrates i republicans s'haguessin aliat amb el PCI, no s'hagués pogut formar una majoria parlamentària alternativa. Tampoc no se'ls infravalora. Expulsions i vets americans, potser acompanyats per ingerències i intimidacions pesants, de vegades aliats amb la subversió de la dreta, en gran part amagant-se en la clandestinitat després de la caiguda del feixisme. Però, en realitat, no en feia gaire falta.

En compensació, des de la meitat dels anys setanta s'atribuïa al PCI en bona harmonia la presidència de la cambra, juntament amb un grapat d'importants presidències de comissió, així com tots els partits junts de l'*arc constitucional*, de l'elecció de Pertini ençà, decidien qui havia de ser el cap de l'Estat. Després, el PCI governava en moltes regions, províncies i municipis, disposava de nombrosos i substancials encàrrecs de subgovern –però mai no ha arribat al vèrtex d'una empresa pública o d'un banc públic important. Amb els lemes del centrisme, tots els partits havien fet un bon aprenentatge democràtic, i amb les polítiques de llarg termini s'havien apropiat els punts de vista. Gràcies també a les regles constitucionals, que havien perseguit aquest objectiu amb determinació, des dels anys setanta Itàlia pot classificar-se com una democràcia *consensual*, i recupera així la coneguda definició de Lijphart. I aquest també és el rerefons en el qual pren forma a meitat dels anys setanta un disseny –també citant Lijphart– *associatiu*.

3. Del centrisme a l'associació. De l'associació a la crisi

Els anys setanta van ser anys difícils a Itàlia, amb dures lluites socials, relacionades amb l'assoliment d'una etapa de desenvolupament i de benestar ja avançada. Les classes treballadores pretenien millores salarials i serveis de *welfare*, mentre que la transformació social era la premissa també d'un ampli moviment dels drets civils que viurà el seu episodi més destacat amb la introducció del divorci. També creixia electoralment el Partit Comunista, i la possibilitat d'una alternativa d'esquerra era cada vegada menys remota, i incitava dos terribles i oposats rampells terroristes: l'un alimentat per l'habitual subversió de la dreta, l'altre per una no menys terrible subversió de l'esquerra, que es nodria, en canvi, de les velleïtats dels últims nostàlgics de la revolució proletària.

La convergència entre les elits és la premissa d'una convergència encara més àmplia entre els diferents components de la societat. En aquell difícilíssim clima que van representar la meitat dels anys setanta, Enrico Berlinguer, atemorit pel fantasma xilè, va idear el disseny del *compromís històric*, compar-

Centrista també ho va ser el pentapartit, que va governar el país entre 1979 i 1992

tit, a la seva manera, per Aldo Moro. Quin era *grasso modo* aquell disseny? Pensant-ho bé, res més que un ritu de reconciliació entre els dos grups dirigents i els dos partits fonamentals que governaven el país. Ni més ni menys que una posició *associativa* que governés durant algun temps. Si hagués durat, la teoria de la democràcia associativa hagués

inclòs un altre cas, i si hagués durat poc, hauria permès al PCI arribar al Govern, s'hauria tractat d'una *gran coalició* no gaire diferent de la que havia permès al Partit Socialdemòcrata d'Alemanya (SPD) substituir la Unió Cristianodemòcrata (CDU) al poder a la República Federal.

El disseny, com sabem, no es va dur a terme. Assassinat Aldo Moro per les Brigades Roges, es va tornar al centrisme –un centrisme revisat i corregit–, i es va encetar una nova etapa. Si la història encara no és transparent, sí que ho és la cronologia dels esdeveniments. La totalitat dels anys vuitanta estan dedicats a una dura polèmica política que tradueix la crítica de la majoria de govern i de la DC que la dirigeix en crítica de la democràcia italiana i de les seves regles de funcionament. Allò que es retreia a la democràcia italiana no era molt diferent d'allò que retreien a tots els règims democràtics les *teories conservadores de la crisi*; entre elles, la versió que s'exposava a l'informe de la

Comissió Trilateral va ser la que va tenir un impacte mediàtic més gran. A Itàlia, però, l'acusació envers la democràcia per ser massa oberta davant de les pretensions dels ciutadans, de la participació democràtica, de les habituds dels intel·lectuals i de les pressions dels interessos parcials adquiria un significat diferent. A Itàlia, dir que la democràcia madura pretenia més opcions i menys compromisos tenia implicacions diferents, ja que les institucions s'havien construït a la segona postguerra justament per produir compromisos, i justament amb aquesta finalitat s'havien fet funcionar, com a mínim, durant un trentenni. La Itàlia republicana havia nascut com a democràcia consensual, i com a tal, també s'havien apreciat els resultats que havia aconseguit: s'havia convertit en una de les potències industrials més importants del món, havia viscut canvis formidables i, fins i tot, havia consolidat el seu règim democràtic. Malgrat tot, aquest resultat no va ser prou per a aquells que volien finalment un canvi al poder i que precisament per aconseguir-lo –vist que les dades electorals impedièen aquesta possibilitat– van decidir prescriure tant la nova postura dualista de la democràcia italiana, com la reforma de la llei electoral per propiciar-lo, i, fins i tot, el reforçament de l'executiu –la reforma de les institucions– perquè fos eficaç.

És així com la democràcia italiana en el seu conjunt, la seva arquitectura consensual, les relacions civils establertes ja entre Govern i oposició i, naturalment, també el centrisme com a fórmula de coalició, es converteixen en objecte de crítiques despietades per part d'una vastíssima constel·lació d'actors –intel·lectuals, polítics, la denominada societat civil, etc. Tant que el centrisme –o l'associacionisme– era una tècnica de govern poc eficient com que sobretot les condicions per superar-ho subsisteixen ja en la societat italiana, i s'hi instaura una dinàmica bipolar anàloga a la que està vigent en gairebé totes les democràcies avançades, són judicis força compartits.

En realitat, cap dels dos judicis no ha estat provat. Certament, en els anys vuitanta la direcció política del país presentava força inconvenients i no corresponia en absolut a la norma de les democràcies avançades. Els governs italians duraven un any de mitjana, sovint fins i tot només uns pocs mesos; els encàrrecs ministerials canviaven amb la mateixa freqüència; les majories sempre eren precàries i estaven exposades als capricis de partits petítissims o de corrents de partit limitats; l'aprovació de les lleis en el Parlament era llarga i tortuosa, atès que calia l'aprovació per part d'ambdues cambres del

mateix text; especialment, les lleis financeres eren fruit d'un llarg i extenuant calvari entre Ministeri, secretaries dels partits, comissions i sales del Parlament. S'hi ha d'afegir un rampell d'indiscreció per part de l'Estat i de la política; l'atròfia de l'economia privada respecte a la pública i una insuficient capacitat per competir en els mercats; força ineficiències burocràtiques i un excés de poders de vet –per no parlar de clientelisme, corrupció i connivències criminals–, coronats per una vistosa decadència de l'hàbit polític. La corrupció s'havia convertit en norma, i trencava qualsevol vel d'hipocresia; les jerarquies constituïdes mesurant la lleialtat política dominaven ja de bon tros les que es fonamentaven en el mèrit; la competència i la capacitat; i la política ja no refusava ni tan sols els vincles amb el crim organitzat.

Tot i així, per molt descoratjador que resulti el marc que s'acaba d'esbossar, la imatge d'un país en condicions desastroses acreditada per més parts –des de la *nouvelle vague* neoliberal fins a l'àmplia constel·lació d'actors (societat civil, moviment referendari, PCI-PDS)– és per a molts excessiva i instrumental. Vist el que succeeix en altres indrets –els casos Kohl i Mitterrand, per exemple– i el que passaria a Itàlia més tard, els defectes italians eren només una mica més greus que els que s'observaven en moltes democràcies de la mateixa dimensió i, sobretot –com demostra àmpliament l'actual decadència dramàtica del sistema productiu–, a Itàlia no existien en absolut energies curatives i modernitzants que demanessin únicament ésser alliberades. Crescuda amb presses i en condicions difícils, la democràcia italiana més aviat havia fet miracles. Allò que no li calia era la teràpia de xoc –entre reformes institucionals, privatitzacions i retallades a la despesa pública– a la qual se l'ha volgut sotmetre.

Un judici que a primera vista és més compartible és, en canvi, aquell segons el qual Itàlia estaria ja madura per ser governada amb criteris diferents. Superada la terrible etapa del terrorisme, a principis dels anys vuitanta ja s'havien eliminat els vells conflictes: el de classes, gràcies al desenvolupament, i el que hi havia entre catòlics i laics. El desenvolupament econòmic i civil, l'escola, la televisió, l'acció mediatra de la política havien construït una societat italiana diferent, amb més diferències socials, però travessada per divisions bastant menys dramàtiques del que passava a la Itàlia dels anys cinquanta. La Constitució, escrita conjuntament per tots els partits, amb excepció del Moviment Social Italià (MSI) i, per tant, la democràcia pluralista, constituïa

una trama de valors compartits –subtil, com han demostrat els esdeveniments posteriors. Entre altres coses, en el pas d'una dècada a l'altra, la convergència de programa entre els partits també havia fet importants passes endavant. Tots, comunistes inclosos, compartien l'opció europea i, des de finals dels anys setanta, acceptaven la participació d'Itàlia a l'OTAN, mentre, pel que fa a la política econòmica i social, compartien el model socialdemòcrata. En les manifestacions públiques encara s'agitaven les banderes roges i a l'esquerra encara es parlava de models de desenvolupament, de transició, però, a banda d'algun homenatge simbòlic i d'alguna contorsió intel·lectual, el socialisme era una perspectiva ja morta i enterrada. Sobretot, el fet que la democràcia cristiana estigués desgastada, especialment pel que fa als homes que la dirigien, i que el país estigués més aviat insatisfet de com se'l governava contribuïa a sol·licitar el relleu.

Com a obra mestra d'arquitectura política extraordinària, la DC havia estat una dreta, una esquerra i un centre, un partit de masses i un partit de notables, un partit ideològic i un partit pragmàtic. Com passa sempre, el temps l'acabaria desgastant, i també a la seva línia de govern, que havia restat igual, tret de poquíssimes variants. Naturalment, als danys del temps es poden afegir tranquil·lament els comportaments dels homes. La DC és en bona part responsable del seu col·lapse –des del creixement incontrolable de la despesa pública fins a les tèrboles connexions amb el crim organitzat–, col·lapse que també han desitjat intensament els seus competidors, que no aconseguien succeir-la. És massa aviat per escriure una versió d'aquesta història més creïble que no pas definitiva. Però es tracta d'un fet indiscutible. La DC no ha estat mai derrotada en el terreny electoral.

Pel que fa al descontentament, les investigacions dutes a terme sobre els sentiments envers la política en els principals països industrialitzats ja veien Itàlia al capdamunt de les jerarquies del malestar democràtic. De tota manera, cal no oblidar que des dels anys setanta el *malestar democràtic* ha crescut a tot arreu, de nord a sud, d'est a oest, a ambdues bandes de l'Atlàntic, mentre que a la Itàlia del 1861 ençà la competència política sempre s'ha fet denunciant desastres i anhelant regeneracions radicals i mai no s'ha ocupat d'aconseguir acords incrementals. Seria lícit preguntar-se pels motius d'aquesta última postura, és a dir, per què les classes dirigents italianes han cultivat tan

El centrisme dels anys cinquanta era el punt de trobada entre la cultura catòlicodemocràtica, la liberal i la socialdemocràtica

poc l'orgull nacional –i per què quan ho han fet els resultats oscil·len entre la tragèdia i la ridícula. És un fet que en els anys vuitanta convivia dos importantíssims factors de crítica i una condició no menys important: l'elevat malestar democràtic s'afegia al cansament de la DC i al desig de nous grups, tant polítics com no polítics, d'accedir al Govern. Considerat un discret procés d'homologació en els hàbits, en la cultura civil i en els estils de vida que s'havia produït, què s'oposava, per tant, a un canvi en la direcció política, en els homes en el poder i en l'estil de govern?

Que els temps estiguessin madurant ja ho havia intuït Aldo Moro, que en la darrera etapa de la seva vida es va ocupar de convèncer el seu partit que era hora de deixar pas a d'altres i de preparar l'alternança amb un govern de *gran coalició* que legitimés el Partit Comunista de ple, que li conferís responsabilitat de govern i que en sancionés la transformació irreversible en un partit d'es-

A Itàlia no hi ha hagut mai una majoria d'esquerra

querra com molts d'Europa. L'atribució de l'assassinat de Moro a les Brigades Roges sembla inqüestionable, però són molts els motius, i els indicis, que suggereixen que aquell delictes també podria haver tingut altres responsables.

Durant els anys posteriors, els partits italians s'haurien anat reciclant a poc a poc al voltant del model neoliberal amb alguna dificultat. Finalment serà el torn dels comunistes que, després de la caiguda del mur de Berlín, es desfaran del seu nom amb una celeritat només comparable a la que van aconseguir Vittorio Emanuele III i Badoglio quan van abandonar Roma per escapar a Bari després de l'armistici. Feia temps que ja ningú no dubtava que si el PCI hagués arribat a governar ho hagués fet de forma molt diferent de com ho fan els socialistes francesos, els socialdemòcrates alemanys, el PSOE i la mateixa DC. Només s'hauria pogut esperar una severitat administrativa i fiscal molt més gran que la de la DC i els seus aliats. Totes les vegades que el PCI havia arribat al Govern en seu local, la regulació política s'havia demostrat més rigorosa i eficaç, i probablement també hagués passat el mateix si hagués arribat a ocupar algun seient ministerial. Amb tot, calia tan poc per despertar antigues fòbies anticomunistes? Naturalment, semblarà absurd, però potser és justament aquí on s'ha de buscar l'explicació –tot i que no l'única– de l'estat actual de la democràcia italiana.

Per a un observador mínimament familiaritzat amb el que succeeix més enllà dels Alps una conclusió hagués estat òbvia: en els períodes llargs, la

democràcia *bicèfala* havia madurat per transformar-se en una democràcia més banal i per arxivar el bipartidisme *imperfecte*, però també el centrisme. Poc importa si hi hagués pogut arribar celebrant un ritu associatiu o modificant la legislació electoral. El problema és que en els anys vuitanta es va fer molt de soroll i també moltes promeses; Craxi ha instil·lat en els italians la mania del lideratge, s'ha deslegitimat la Constitució amb promeses de reformar-la, però el canvi, com sabem, no s'ha dut a terme. Superat el centreesquerra, que ja no tenia prou majoria parlamentària per governar, sense que se n'hagués creat una alternativa, es van recuperar els liberals, es va prosseguir amb el *neocentrisme*, alimentant encara més el descontentament o més aviat una vigorosa onada antipolítica que al final arrasará la que ja coneixem com a Primera República. I això també perquè les relacions amb el PCI tendien ja cap al *apèasement* (apaivagament). Més o menys com passa en molts altres indrets –Alemanya i Àustria, per exemple– l'oposició obtenia una quota dels dividends del poder menor, però no mínima, i així es confirmava una imatge de solidaritat interna en la classe política força més consistent que les contraposicions oficials.

4. Consens i dissensió

En efecte, si entre els anys vuitanta i els noranta la societat ha estat d'acord amb el mateix model d'organització social i de sistema polític, potser mai no s'ha reduït el consens polític com en els deu anys que passen entre l'«entrada en joc» de Silvio Berlusconi i avui. La democràcia bicèfala i el bipartidisme imperfecte, enderrocats irremeiablement entre el 1992 i el 1994, entre els escàndols de Tangentopoli, han estat substituïts, de fet, per un bipolarisme «enverinat» i per una democràcia «coixa» que fan esgarriar els enfrontaments més vigorosos dels anys cinquanta, quan el teló d'acer dividia el país i els partits.

En realitat, el consens social també mereixeria alguna reflexió. Ni el sanejament de les finances públiques que va fer necessària l'adhesió a l'euro, dirigit amb determinació durant els anys noranta, primer per Ciampi i després per Prodi, ni les polítiques de privatització i de *deregulation* no han suposat una modernització satisfactòria del sistema econòmic com s'esperava, sinó que han provocat, si de cas, una dramàtica decadència industrial –la controvèrsia sobre qui n'és responsable entre el centreesquerra i el centredreta és secundà-

ria en aquest context– i un agreujament palès de les desigualtats econòmiques i socials. En particular, s’ha fet una tisorada, sobretot de renda, entre –la distinció és esquemàtica– treballadors dependents i treballadors autònoms. Aquestes desigualtats, que creixen per tot arreu, com a tot arreu encara no han desembocat en cap conflicte social palès, tot i sense oblidar, gràcies als partits neopopulistes, la radicalització a la dreta de les classes mitjanes independents i d’algunes capes més desfavorides.

Amb aquest punt de vista s’explica, en efecte, l’èxit de la predicació securitària i racista de la Lliga Nord, que ha posat en marxa un conflicte més aviat dur al voltant de la immigració. Igualment, la política ha aconseguit revifar el conflicte religiós –i moral–, ja sigui perquè en el sistema bipolar que s’ha cristal·litzat en els anys noranta totes les forces polítiques han intentat atraure l’Església cap a ells, o perquè l’Església ha aprofitat per tornar a treure a la llum els nombrosos retrocessos que havia patit en el passat –des de la marginació de l’escola catòlica a la postguerra fins a la Llei sobre la legalització de l’avortament. Així com l’ús de la religió –encara amb la complicitat de l’Església, que ha arxivat el Concili Vaticà II– està provocant més danys en el teixit civil del país, com ara el principi d’identitat.

Encara més: la Casa de les Llibertats, després de l’11 de setembre, guanyades les eleccions del 2001, fins i tot ha utilitzat abundantment l’*enfrentament de civilitzacions* com a distracció en relació amb els escassos resultats que aconseguia la seva activitat de govern, exhibint amb desimboltura els valors cristians. La defensa de la religió i dels seus principis, de les *arrels cristianes d’Europa*, de l’escola catòlica, de la sacralitat de la vida –contra l’avortament i les manipulacions genètiques–, dels crucifixos a les escoles i en els tribunals, són ja una bandera del centredreta, tot i que per raons totalment oportunistes, ja que els qui més s’obstinen a agitar-la són personatges que es declaren no creients –o polítics manifestament desimbolts en el pla de la moralitat privada. El problema és que una discreta tradició de tolerància s’està consumint d’aquesta forma, també perquè la reacció del centreesquerra és molt tímida: un vell comunista com el secretari dels DS, inscrit al partit des dels clars anys setanta, recentment s’ha preocupat de revelar públicament que sempre s’ha sentit creient, i també el secretari del Partit de la Refundació Comunista (PRC) no ha deixat de fer arribar algun gran gest d’homenatge a l’Església.

Pel que fa a la qüestió sobre si és legítim el temor que les divergències polítiques produeixin a la llarga i, de nou, greus laceracions socials, en realitat seria precipitat concloure que això ja hagi passat i que el consens social enregistrat en els anys vuitanta ja s'hagi dissipat completament. Però arribaria un punt en què tota infravaloració del to que la polèmica política italiana ha assolit seria precipitada. És un to intolerable per a un país civil, i res no permet excloure'n el pitjor. Entrada en escena per cobrir el buit polític deixat pel col·lapse de la DC, la coalició inventada per Berlusconi, que s'assembla a la seva estructura empresarial, els exneofeixistes, la Lliga Nord i un grapat de vells democristians recorden de seguida la vella subversió de la dreta que mai no ha deixat de colpir primer la Itàlia liberal i després la democràtica.

Només cal considerar el destí que ha reservat a la Constitució de la República el centredreta en el Govern. Centredreta i centreesquerra a primera vista convergeixen en l'intent de sepultar definitivament la Primera República i, per tant, en el foment de l'executiu respecte al parlament i als partits. I també són convergents respecte a la concessió de més responsabilitats en els òrgans descentrats de govern: per neutralitzar la Lliga Nord, ambdós s'han convertit, amb una gran dosi d'oportunisme, al *federalisme*, igual que com tots es consideren de paraula seguidors del nou sistema polític bipolar. Si no fos que, si anem a mirar més a prop les innovacions que el centredreta, sense implicar el centreesquerra de cap forma, ha introduït en la Constitució –canviant nogensmenys que cinquanta articles– i que esperen la sanció definitiva d'un referèndum popular –i si oblidem alguna aventurada maniobra duta a terme en el passat pel centreesquerra en nom de l'estabilitat, de l'eficiència i del bipolarisme– és difícil no concloure que allò que desitja el centredreta és l'arribada d'una democràcia plebiscitària, consignada a un primer ministre omnipotent, alliberat de tot condicionament per part del Parlament, del cap de l'Estat i de la Magistratura.

Orientacions com aquesta no sorprenen massa. La cultura política de Berlusconi és un subproducte de la seva cultura emprenedora, la d'un típic exponent del capitalisme «familiar» italià que no respon a cap accionista, que dirigeix despòticament –i carismàticament– la seva empresa, que quan troba normes que l'afecten, les rodeja o les trepitja sense gaires contemplacions. No és casualitat que una vegada convertit en cap del Govern, Berlusconi mai no

La DC va ser una obra mestra d'arquitectura política mai derrotada en el terreny electoral

hagi provat de parlar de tots els italians i que hagi preferit més aviat apel·lar a la majoria que l'ha votat, amb el més absolut i exposat menyspreu envers la minoria derrotada. Tampoc no és casualitat que l'única majoria de centredreta hagi aprovat en el Parlament la reforma de la Constitució.

Hereus directes de la subversió de la dreta tradicional, per la seva part els exfeixistes d'Aliança Nacional (AN) tenen la ferma intenció de prendre's una revenja definitiva pel que fa a la República fundada sobre la resistència i sobre l'antifeixisme, entre altres coses obrint encara un altre *cleavage* (divisió), aquell sobre la interpretació de la història nacional, i amb aquesta finalitat avançant fins a la rehabilitació dels combatents de la República col·laboracionista de Salò. Pel que fa a la Lliga, per molt bé que vagi, la seva cultura política és la del petit emprenedor del Po, que s'ha enriquit amb l'evasió fiscal i contributiva i que està preparat per sepultar en qualsevol lloc el rebuig i l'escòria més perilloses per al medi ambient.

Centre esquerra i centre dreta convergeixen en l'intent de sepultar definitivament la primera República.

Més estupefacció suscita encara l'aquiescència de la patrulla de democristians sobreviscuts a la Casa de les Llibertats, que accepten amb alguna reticència les opcions més discutibles de Berlusconi –sobre la reforma de la Magistratura i de la Constitució, sobre les lleis *ad personam*–, però que mai s'han separat clarament per una raó molt òbvia: la seva presència a les files de la Casa de les Llibertats té un elevat valor afegit i és generosament remunerada en termes de *spoils system* (amiguisme). Però, pel que fa a la resta, no hi hauria prou amb alguna dosi homeopàtica de cautela –o d'hipocresia– democristiana per desintoxicar una atmosfera que els altres partits de la Casa de les Llibertats han enverinat.

5. Ambicions neocentristes?

Com ja sabem, Berlusconi ha desenterrat fins i tot un anticomunisme encara més rondinaire que el dels anys cinquanta, justament quan a Itàlia ja gairebé no queden comunistes en circulació. La gran majoria ha renegat notablement de la seva antiga fe, mentre que la presència d'aquells que encara recorden la tradició del PCI és més aviat folklorica i, d'altra banda, demostren ser força submisos davant del programa preparat pel centre esquerra en vista de les eleccions del 2006. Només cal donar un cop d'ull als articles fer-

vents que, dia rere dia, publiquen dos diaris de discret èxit lligats orgànicament al centredreta, *Il foglio*, de Ferrara, i *Liberò*, de Feltri, per adonar-se de com a Itàlia la política ha recuperat el funest dilema amic/enemic.

Per tant, no sorprèn que en aquest marc, on s'han dissipat els pocs valors comuns que s'havien teixit durant dècades de vida democràtica, al final s'hagi materialitzat alguna suggestió de convergència neocentrista, o que s'estigui elaborant algun esborrany de trobada entre els exdemocristians casats amb la dreta i els allotjats –també molt còmodament– en el bàndol del centreesquerra. Però en quina mesura es pensa realment en la resurrecció del centre, i se li confereix un paper *pivotal*? I, en canvi, en quina mesura s'evoca, sense que es faci explícitament, aquesta possibilitat per fer créixer la capacitat contractual entre una coalició i l'altra? I, finalment, seria realment el centrisme la solució als problemes actuals de la democràcia italiana?

El centrisme és una coalició entre moderats contra els extrems. Té sentit quan els extrems són forts i insidiosos. No és el cas, en absolut, d'Itàlia on, al contrari, hi ha raons excel·lents per sostenir que la convergència dels italians al voltant d'una mateixa idea de societat i de democràcia hagi sanejat les aigües en les quals nedaven els extrems. Sobrevisu un petit residu de folklore extremista en el centreesquerra, entre els nostàlgics del PCI –i en la desenfrenada agressivitat de Berlusconi pel que fa als seus adversaris, així com en la seva incomprendible reticència envers tota regla, encara que sigui només de bona educació–, mentre el populisme del centredreta dissimula el seu potencial contaminant per a la democràcia. No sempre s'aconsegueix, com en el cas de la Lliga, els seguidors de la qual són, tanmateix, insignificants, però sí que ho aconsegueixen, sens dubte, dos líders més aviat sobris, com són Fini i Casini, que han estat esqueses vàlides i complaents per a Berlusconi. En tot cas, ningú no promet ja el socialisme i ningú no amenaça tampoc amb mitjans expeditius del feixisme. Els italians es divideixen davant d'una versió més o menys anàrquica de l'economia de mercat, però també davant de qüestions religioses i morals –com convé en un país àmpliament secularitzat– la dissensió no seria clamorosa si la política no predisposés a amplificar-lo. Al cap i a la fi, com passa gairebé a tot arreu, la política italiana també podria ser perfectament un enorme centre, un centre amorf i sense idees originals, resignat a l'administració quotidiana. Tant és així que segons la dreta, i alguns sectors que li donen suport, Berlusconi s'arrisca a fer nosa aviat; si d'una banda esti-

mula l'electorat moderat i de l'altra imposa als seus aliats el seu propi lideratge, el que aconsegueix és estressar-los a tots dos.

Per tant, l'ambició de ressuscitar un partit de centre no és, en absolut, peregrina. Els exdemocristians segurament senten nostàlgia pels seus antics esplendors. I és possible que molts d'ells volguessin el seu renaixement. Després, inqüestionablement hi ha entorns que no són insignificants, intel·lectuals, professionals, empresarials, que estan saturats del berlusconisme i desil·lusionats per la seva fallida i que busquen una alternativa. Durant més de mig segle l'economia italiana no havia estat mai tan malament. Al mateix temps, aquests entorns miren amb recel la coalició de centreesquerra, amb sectors radicals que, amb seguretat, exercitaran una resistència vigorosa pel que fa als remeis neoliberals. Una coalició dels moderats d'ambdós fronts seria benvinguda, i l'acord que s'ha efectuat a Alemanya entre SPD i CDU ha encetat el camí. Només que en aquest cas no es tractaria de centrisme, sinó de democràcia associativa, per a la qual encara no hi ha pressuposicions. Per una raó essencial, que és Berlusconi.

En resum. La transformació social i alguns esdeveniments polítics recents –posterior a l'11 de setembre– han complicat encara més la vida de totes les societats desenvolupades. La imatge tranquil·litzadora de les societats postclassistes, postideològiques i secularitzades, que es va difondre durant algun temps, ja no és massa òbvia i s'arrisca a continuar-se malmetent en els propers anys. Pel que fa a aquesta tendència general, l'exasperada agressivitat de Berlusconi ha representat un motiu de divisió afegit i letal per a Itàlia. Això no vol dir que n'hi hagi prou amb alliberar-se de Berlusconi per aconseguir una democràcia més civil i menys neuròtica, o només una democràcia mitjanament incivil i neuròtica com les que envolten Itàlia. Mentrestant, neopopulisme a part, gràcies a Berlusconi la vella tradició de la subversió de la dreta s'ha despertat, la voluntat de l'*home fort* s'ha desencadenat i algú intentarà satisfer-la. El berlusconisme, a més a més, ha gaudit d'un formidable suport mediàtic, que podria perfectament dirigir-se no pas envers una altra personalitat menys destacada, sinó envers algun homòleg seu que podria aparèixer en l'horitzó. En segon lloc, amb alguna responsabilitat també del centreesquerra i dels seus projectes de reforma de la Constitució, ja ha entrat en circulació la idea que els vincles es tallen i no es desfan, que la política no només no és *compromís* i *mediació*, sinó que, més que *decisió*, és *conflicte*.

Més que una tornada al centrisme, potser resultaria útil un acord associatiu. És a dir, la legitimació recíproca entre dues coalicions que l'estil polític ha fet tan hostils que han adoptat alguns dels seus líders. El problema és que per desfer els verins que s'han acumulat en el darrer quinquenni caldrà un cert temps, i no hi haurà prou amb l'exemple que arriba d'Alemanya. Si som realistes, a tot estirar és d'esperar el despreniment d'algun fragment del centredreta, que, en cas de derrota electoral, podria reunir-se amb el centreesquerra –i a l'inrevés. En realitat, en una etapa en què les visions del món convergeixen, en què la major part dels actors polítics tendeixen a anomenar-se de centre, en què la competició bipolar ha aconseguit que tots privilegiïn l'electorat entremig –aquell que està disposat a transmigrar de dreta i esquerra, i a l'inrevés, que és, però, molt poca cosa segons la sociologia electoral!–, almenys a Itàlia no hi ha ni l'espai polític ni les condicions prèvies culturals per desenterrar alguna forma de democràcia consensual.

La coalició entre SPD i CDU a Alemanya no és centrisme sinó democràcia associativa

El centrisme dels anys cinquanta exclouïa el comunisme, el feixisme i el conservadorisme reaccionari, però era també la convergència entre la cultura catòlicodemocràtica, la liberal i la socialdemocràtica, al voltant de l'acció protectora de l'Estat, dels drets socials i la democràcia pluralista. Doncs bé, hi ha alguna cosa tan noble en els projectes de les forces polítiques? I després, un cop destituït Berlusconi, a qui convindria realment enderrocar el bipolarisme? Certament no és el cas dels exdemocristians, que han reconegut en el bipolarisme un pes força superior al seu nombre, només pel plaer de marginar Bossi i Bertinotti?

En política, òbviament, no es descarta cap possibilitat. Però només cal fer alguns càlculs. La nova llei electoral s'ha creat per produir, en tot cas, una majoria guanyadora. La possibilitat que es formi una majoria diferent al Senat és remotíssima. Només és possible un escenari postelectoral en què els vots dels exdemocristians en el Parlament es revelin decisius per a alguna de les coalicions guanyadores. Amb aquesta finalitat, en el fons Casini ha volgut retornar al sistema proporcional. Si, en canvi, hi ha alguna possibilitat que les antigues *loyalties* DC es revifin, on són els números? Els sondeigs donen al total dels exdemocristians poc més del 15% dels vots i dels escons, i no s'ha dit en cap cas que un possible 15% romangui compacte en cas de convergència. No és, doncs, massa poc per ressuscitar De Gasperi i Moro?